den vorm en de inkleeding heeft geïnspireerd, die noodig was om de aansluiting van de wereld aan Israël tot stand te doen komen, zoo heel ons menschelijk geslacht te benaderen, en de Voleinding voor te bereiden. Het is niet maar zoo, dat Jezus opvoer ten hemel, en daarna weg was, en dat hij voorts eenige apostelen, en zoodoende ook Paulus, achterliet, om zijn Kerk te stichten. Heel anders ging 't toe. Alle actie ging van Jezus zelf uit, van hem die, aan Gods rechterhand gezeten, zijn werk ter redding van de wereld voortzette. Het is de Christus die ook Paulus geroepen, aangesteld, bezield en beheerscht heeft. En toen eindelijk na lange voorbereiding de nu gereede Paulus naar Antiochie uittoog om zijn machtige levenstaak te aanvaarden, toen was het nogmaals Jezus zelf die Barnabas naar Tarsen zond, om Paulus naar het hem aangewezen arbeidsveld te lokken.

Dr. A. K.

„Van toen aan begon Jezus".

> Van toen aan begon Jezus zijnen discipelen te vertoonen, dat hij moest henengaan naar Jeruzalem, en veel lijden van de ouderlingen, en overpriesteren, en Schriftgeleerden, en gedood worden, en ten derden dage opgewekt worden.
> Mattheus 16 : 21.

Het openlijk optreden van onzen Heiland onder Israël, en zelfs tegenover zijn twaalven, is niet van meet af geweest, wat het allengs is geworden. Duidelijk zelfs wijst het Evangelie er ons op, dat het leven van Jezus in die drie jaren van zijn omwandeling verliep in een opeenvolging van onderscheiden episoden. Er is in Jezus optreden gedurig *een nieuw begin*. Er komt dan iets op, wat er vroeger nog niet in zijn doen viel op te merken, en nu eerst zijn aanvang neemt. Vandaar dat keer op keer het Evangelieverhaal wordt ingeluid met het zeggen: *Toen begon Jezus*. Hierin ligt vanzelf opgesloten, dat hetgeen nu komt, dusver nog niet in Jezus leven was voorgekomen. Dat er alzoo een nieuwe periode, een nieuwe episode in Jezus verschijning intrad, en dat we hieruit ons een beeld, een voorstelling zullen vormen van wat innerlijk in Jezus omging.

Vooral komt dit sterk uit, waar de aankondiging van het lijden van onzen Heiland een aanvang neemt. Hieruit toch blijkt, dat Jezus eerst toen begonnen is zijn jongeren op zijn naderend lijden voor te bereiden; dat hij dusver van wat op Golgotha te wachten stond, nog niet gerept had; en dat hij nu eerst zijn discipelen begon in te leiden in het aangrijpende uiteinde dat hem overkomen zou.

Het staat er zoo met nadruk: »*Van toen aan begon* Jezus zijn discipelen te vertoonen, dat hij moest opgaan naar Jeruzalem, en veel lijden en gedood worden«. Vooral dat »*van toen aan*« toont klaarlijk, dat Jezus dusver met zijn discipelen nog nimmer over zijn lijden en sterven gesproken had. En nu eerst trad het oogenblik in, dat het gordijn van voor het Kruis werd weggeschoven, en ook zijn twaalf jongeren in het mysterie van zijn lijden en sterven werden ingewijd.

Van achter zou men geneigd zijn te vragen, of de discipelen dan zoo weinig de Schrift des Ouden Verbonds kenden, dat ze niet uit zich zelf wisten, hoe de Messias, wat hem te wachten stond, in Jesaja 53 zich zag voorgehouden. Maar duidelijk blijkt dan toch, dat de discipelen zich een geheel andere voorstelling van den Messias gevormd hadden. Hoe toch zouden ze hem anders gevraagd hebben, of hij *in deze dagen* aan Israël het Koninkrijk weer zou oprichten. Uit wat wij nu zeker weten, mogen we daarom nooit een conclusie trekken tot de voorstelling die de discipelen zich maakten. Eigenlijk is eerst na Jezus lijden en sterven en opstanding voor hen het klare licht over zijn Messiasschap opgegaan.

Voor ons echter is 't dan toch van het hoogste gewicht, zoo stellig en zoo nauwkeurig te weten, wanneer Jezus de aankondiging van zijn lijden en sterven *begonnen* is.

Immers het gunt ons zoo diepen blik in Jezus innerlijk zielsbestaan.

Nu we weer de dusgenoemde lijdensweken ingingen, leeft zelfs onder ons nog maar al te zeer de voorstelling weer op, als ware Jezus' lijden welberen eerst bij de nadering van Gethsemané begonnen. Wat van daaraf voorviel, en toen van oogenblik tot oogenblik intrad en op elkaar volgde, plegen we dan ook de lijdensgeschiedenis te noemen. En toch voelt ieder, hoe we ons hierin vergissen. Zoo toch verliep 't wel uitwendig. Maar 't lijkt zoo heel anders, zoo we rekenen met wat innerlijk in Jezus omging, en in de geestelijke wereld doorstreden werd. Onze Catechismus spreekt 't dan ook zoo terecht uit, dat 't lijden onzen Heiland van zijn eerste Vleeschwording af verzeld en achtervolgd heeft.

En zoo nu blijkt 't ook, als er hier zoo uitdrukkelijk staat: »*Van toen aan begon Jezus* zijn discipelen te vertoonen dat hij veel lijden moest en gedood worden«. Hierin toch ligt opgesloten, dat Jezus over dat bittere einde dusver zelfs nimmer met zijn discipelen gesproken had, en dat hij, 't alles in zichzelf opsluitende, de voorgevoelens van zijn naderend lijden en sterven, geheel in eigen zielsbewustzijn doorworsteld had.

Jezus *begon* die opneming van zijn discipelen in het naderend lijdensmysterie, toen hij uit Caesarea Philippi terug ging naar Galilea. Hij was met zijn discipelen het Heilige land uitgegaan en bevond zich toen in wat nu Hauran heet, en keerde van daar naar Galilea terug. En bij dien terugkeer nu naar Galilea nam Jezus voor het eerst den sluier weg, die zijn Kruisdood voor het zielsoog van zijn jongeren had verborgen. Het was toen het aangrijpend oogenblik, waarop hij zijn jongeren had afgevraagd, of ze in hem nu waarlijk den aan de vaderen beloofden Messias, den Zone Gods en Zoon des menschen, het Vleeschgeworden Woord en den Redder der wereld, begroeten konden. En toen Petrus nu, op eens, voor de gezamenlijke discipelen zoo uit het volle hart en met warme betuiging beleden had, dat ze nu waarlijk geloofden dat in Jezus hun de Messias verschenen was, toen heeft Jezus terstond daarop de aankondiging van zijn lijden en sterven ingezet. Van toen af, van die ure af, daar bij Caesarea Philippi, is Jezus toen begonnen 't hun aan te zeggen, dat straks een bitter lijden en een bange dood hem wachtte, en dat eerst daarna in zijn verrijzenis zijn heerlijkheid openbaar zou worden.

Blijkbaar ging die sombere profetie er bij de jongeren nog op verre na niet in. Petrus vloog zelfs op met zijn uitroep: »Heere, dat zal u geenszins geschieden«. Gedurig heeft Jezus dan ook de profetie van zijn lijden en sterven moeten herhalen en verscherpen. De discipelen konden zulk een afloop maar niet in zich opnemen. En eerst na Paschen brak het licht in hen door.

Maar voor het innerlijk zielsleven van onzen Heiland blijft 't dan toch een zoo aangrijpend moment, dat Jezus eerst toen nog slechts enkele weken hem van Golgotha scheidden, tot dat bespreken van zijn lijden met de jongeren kon overgaan.

Het spreekt ons als voorgeschiedenis op Jezus lijden zoo aandoenlijk toe, dat onze Heiland die wetenschap van wat hem te wachten stond, eerst jarenlang in Nazareth, en daarna die bijna drie jaren van zijn omwandeling door Palestina, voor zichzelf gehouden heeft, en geheel in zich zelf heeft doorworsteld.

Juiste gegevens ontbreken ons hier. We kunnen niet dag en uur aangeven, waar en wanneer Jezus zelf voor het eerst die dreigende zekerheid van zijn bitter einde begon in te zien, en innerlijk te doorworstelen. Wel weten we uit de profetie van Simeon aan Maria, dat er een zwaard door haar ziel zou gaan, en dat Jezus reeds op twaalfjarigen leeftijd in den tempel de Schriftgeleerden in de Schriftuitlegging te machtig was. Doch wat we *niet* weten is, hoe en wanneer juist 't stellig inzicht in wat Golgotha hem brengen zou, in Jezus' Godmenschelijk bewustzijn tot klaarheid kwam. Alle voorstelling alsof Jezus reeds in de Kribbe van Bethlehem zich zijn sterven op Golgotha zou hebben ingedacht, doet te kort aan zijn waarachtige menschheid. Maar zooveel staat dan toch vast, dat Jezus jarenlang reeds vóór zijn Doop door Johannes en zijn daarop volgend openlijk optreden, klaarlijk doorzien heeft, wat hem te wachten stond, en ook bij de roeping van zijn discipelen zich niet anders kon voorstellen of 't zou op het sterven aan het Kruis uitloopen.

Dit bange mysterie van zijn lijden en sterven heeft Jezus alzoo drie jaren lang in zichzelf als verborgen. Met de schare kon hij 't niet bespreken. Zijn jongeren kon hij eerst later er op wijzen en op voorbereiden. En zoo kwam het er van zelf toe, dat onze Heiland in geheel die lange, eerste periode van zijn leven den druk van wat komen zou, geheel alleen in zijn verborgen zielsbewustzijn gedragen heeft.

Als regel mag men wel aannemen, dat iemand wien onherroepelijk is aangezegd, dat hij ter dood moet gebracht worden, dan ook niets liever wenscht, dan dat de terdoodbrenging liefst geen dag worde uitgesteld. Het vooruitzicht van wat te komen staat, is dan zoo bang, zoo beklemmend. Ge moogt 't dan ook bij Jezus lijden wel eens opzettelijk indenken, hoe zijn lijden juist daardoor zoo verzwaard is, dat zijn ter-doodbrenging *jarenlang* vooruit voor hem vaststond, en dat de bittere wetenschap van zijn gewelddadig sterven hem al de dagen zijns levens gedrukt en achtervolgd heeft. Ja, dat hij er zelfs met zijn jongeren al die jaren, maanden en weken geen woord van had kunnen spreken. Hoe 't al *in Jezus* opgesloten bleef, en hoe hij ook dit pijnlijke voorgevoel geheel alleen heeft moeten dragen.

Het daadwerkelijke lijden van Jezus, voor zoover het lichamelijk was, gaat uiteraard pas in, als de bende in Gethsemané de hand aan Jezus slaat. Maar er is voor Jezus een lijden vóór zijn handtastelijk lijden geweest. Een lijden dat hij geestelijk in de ziel om onzentwil doorworstelde. En dat lijden heeft Jezus al die jaren geheel alleen gedragen.

Zelfs zijn discipelen gisten het niet.

En de eerste ontwaring van wat Jezus innerlijk leed, is eerst, na Petrus belijdenis, *van toen aan begonnen*.

Dr. A. K.

Amsterdam, 12 Maart 1915.

Prof. Doumergue heeft in verband met de tijdsomstandigheden, waarin we leven, een brochure uitgegeven, waarin hij kort saamvat, hoe Calvijn over den oorlog dacht. Terecht heeft deze brochure ook in ons land zeer de aandacht getrokken en een kort uittreksel werd in meer dan een orgaan overgenomen. Ook wij zijn Prof. Doumergue voor deze studie dankbaar, omdat ze op duidelijke wijze doet uitkomen, hoe Calvijn, wien zoo dikwijls strengheid en ongevoeligheid verweten wordt, een hart vol medelijden had en daarom tegen alle barbaarsche en onmenschelijke wijze van oorlogvoeren opkomt. Wat in de door Prof. Doumergue meegedeelde citaten, die hoofdzakelijk ontleend zijn aan predikaties door Calvijn over Deuteronomium gehouden, treft, is niet alleen het diep religieuze karakter van Calvijn, maar evenzeer zijn humaniteit. Vooral in die dagen, toen de oorlogen gevoerd werden op zoo barbaarsche wijze, doet het weldadig aan te zien, hoe Calvijn alle rampen en ellende, die met elken oorlog gepaard gaan, op zoo aangrijpende wijze schildert, daarom tegen elken oorlog, die gevoerd wordt om uitbreiding van grondbezit of meerdere machtspositie te erlangen, opkomt en bovenal er op aandringt, dat men bij den oorlog, wanneer hij gevoerd moet worden, toch de wetten der menschelijkheid niet schenden zal. Al laten we de vraag in het midden, of al wat Calvijn in deze predikaties uit de oorlogswetten aan Israël gegeven, als blijvenden regel voor ons meende te kunnen afleiden, juist is, toch zal die warme en bezielde getuigenis van Calvijn tegen alle wreedheid en barbaarschheid in den oorlog niet nalaten indruk te maken en zeker weerklank vinden in elke Christelijke conscientie.

Maar hoezeer we daarom Prof. Doumergue voor deze studie dankbaar zijn, toch mogen we niet nalaten te waarschuwen voor een indruk, die allicht door het lezen dezer brochure zou kunnen worden opgewekt en waardoor Calvijn's gedachten over den oorlog in een minder juist daglicht zouden worden gesteld. Prof. Doumergue heeft, wel met opzet, juist die citaten uit Calvijn's geschriften gekozen, waarin deze tegen alle wreedheid en barbaarschheid, die schier met elken oorlog gepaard gaan, opkomt. Of Prof. Doumergue, die als Franschman natuurlijk de hoofdschuld van al de wreedheden in den thans gevoerden strijd bij Duitschland zoekt, daarmeé niet tegelijk het doel had Calvijn als censor te laten optreden tegen de wijze van oorlogvoeren door Duitschland gevoerd, is een vraag, die we maar liever onbeantwoord zullen laten. Maar ook al neemt men aan, dat deze brochure evenzeer bedoelt een getuigenis te wezen tegen de wreedheden door Rusland in Oost-Pruisen, Gallicië en de Boekowina bedreven en tegen de barbaarsche wijze waarop Engeland in de Duitsche koloniën zelfs tegen de zendelingen optrad, dan heeft deze brochure daardoor toch een zekere tendenz gekregen, die bij een onbevangen lezer licht den indruk zou kunnen doen ontstaan, alsof Calvijn eigenlijk den oorlog als zoodanig afkeurde.

Opmerkelijk is dan ook, dat, althans in het uittreksel uit deze brochure, dat in de Pers de ronde deed, wel verschillende uitspraken van Calvijn worden meegedeeld, waarin hij tegen elken onrechtvaardigen en lichtvaardigen oorlog waarschuwt, maar niet het uitvoerig betoog, dat Calvijn in zijn Institutie leverde, om degenen, die in zijn dagen het oorlogvoeren voor een Christelijke Overheid per se ongeoorloofd achtten, te weerleggen op grond van de Heilige Schrift. Vooral nu in onze dagen dit gevoelen, dat destijds door de Wederdoopers en Socinianen voorgestaan werd en dat kort hierop neerkwam, dat onder het Oude Testament het oorlogvoeren wel geoorloofd was geweest, maar dat Christus ons den oorlog absoluut verboden had, in sommige Christelijke kringen weer opgang maakt, was het waarlijk niet overbodig geweest, het getuigenis van Calvijn tegenover deze dwaling op den voorgrond te plaatsen. Of in de oorspronkelijke brochure van Prof. Doumergue, die we tot ons leedwezen nog niet in handen kregen, dit betoog van Calvijn uit zijn Institutie is overgenomen en *behoorlijk tot zijn recht is gekomen*, weten we niet, maar het uittreksel, dat van deze brochure in de pers werd gegeven, maakte hiervan met geen enkel woord gewag.

Het is daarom dat we tegen deze verkeerde, wijl eenzijdige, voorstelling van Calvijn's gevoelen meenden te moeten waarschuwen. Calvijn was van alle bloedvergieten en ruw geweld diep afkeerig. Elken onnoodigen en onrechtvaardigen oorlog keurde hij daarom af. Wanneer, zegt hij, het reeds ongeoorloofd is één mensch te dooden, omdat hij naar Gods beeld geschapen is, hoe veel te erger is het dan niet, wanneer in een oorlog duizenden gedood worden en hun arme weduwen en weezen verlaten achterblijven. Maar het recht der Overheid, om, wanneer alle andere middelen zijn uitgeput, ten slotte naar het oorlogszwaard te grijpen, teneinde land en volk te verdedigen, heeft Calvijn steeds gehandhaafd. Zulk een oorlog beschouwde Calvijn niet alleen als een *recht*, maar zelfs als een *plicht* der Overheid. Zoo heeft hij zelf, toen de oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland op het punt stond uit te breken, de Duitsche protestantsche vorsten pogen over te halen om in dezen oorlog met Frankrijk gemeene zaak te maken; en hoewel hij den Religieoorlog in Frankrijk tot het uiterste toe heeft trachten te voorkomen, heeft hij toch, toen geen andere uitweg meer openstond en de tyrannie der Guises heel het land dreigde te doen ondergaan, het niet afgekeurd, dat de aanvoerders der Hugenoten ten slotte naar het zwaard hebben gegrepen om hun rechten te verdedigen.

Onjuist beroep.

Naar aanleiding van wat we onlangs schreven, dat de tegenstanders van het plaatsverhuren in de Kerk o. i. zich ten onrechte beriepen op het woord van Christus: »Maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel" (Joh. 2 : 16), vraagt men ons, met welk recht we dit beroep afkeurden. Het verhuren van zitplaatsen is toch metterdaad een soort koophandel drijven in Gods huis en juist dat veroordeelde Christus.

Mogen we hierop antwoorden, dat deze exegese toch niet opgaat. Vooreerst niet, omdat de beide gevallen niet gelijk staan. De wisselaars in den tempel en degenen, die offerdieren verkochten, deden dit om hierdoor persoonlijk winst te maken. Op zich zelf nu keurt Christus dit niet af, want koophandel is niet ongeoorloofd. Wie met vreemd geld naar Jeruzalem kwam en in den tempel den heiligen sikkel wilde offeren, moest wel bij wisselaars terecht komen. En evenzoo, die offeren wilde, maar zelf geen vee bezat, moest wel de dieren voor de offerande koopen. Wat Christus alleen afkeurt, is dat deze koophandel gedreven werd *in den tempel*, die een heilige plaats was, omdat God de Heere daar woonde. Nu gaat reeds daarom de toepassing van dit woord van Christus op het plaats-verhuren niet op, omdat dit plaatsverhuren niet een koopmanszaak is, waarvan de winst in den zak van particulieren komt, maar geld is, dat men geeft voor den kas der *gemeente*. Bovendien zou zelfs wanneer de gelijkstelling doorging, uit dit woord alleen volgen, dat het plaatsverhuren niet *in het kerkgebouw* mocht geschieden, maar wel *daarbuiten*, want het wisselen van geld en het verkoopen van offerdieren mocht buiten den tempel wel geschieden. En eindelijk, wat alles afdoet, onze kerkgebouwen kunnen nooit op één lijn gesteld worden met den tempel te Jeruzalem; ze zijn niet »heilige gebouwen«, waar God woont, en ze kunnen niet het »huis mijns Vaders« worden genoemd. Calvijn waarschuwt zelf tegen deze verkeerde opvatting, die wel Roomsch maar niet Protestantsch is. De tempel, het huis Gods is onder het Nieuwe Testament nooit het uitwendige kerkgebouw, maar de *gemeente*.

Uitdrukkelijk zij hier echter aan toegevoegd, dat wij door dit onjuiste beroep op Joh. 2 : 16 af te keuren, allerminst een lans willen breken voor de plaatsverhuring zelf. Al moge het verhuren van zitplaatsen misschien op zich zelf geen kwaad wezen, het geeft in de practijk steeds tot zooveel kwaad aanleiding, dat we van harte elke poging toejuichen, mits deze met beleid en voorzichtigheid geschiedt, om het plaatsverhuren af te schaffen. Wat we alleen wilden doen, was een onjuist wapen uit dezen strijd wegnemen. Niet alleen omdat het gebruiken van zulk een verkeerd wapen aan de goede zaak, die men voorstaat, kwaad doet, maar niet minder omdat in het beroep op dezen tekst een gevaar ligt. Men zal dit thans zelf wel gevoeld hebben. Het is hetzelfde bezwaar wat we hebben tegen de ophangbordjes in sommige kerken: »men wordt verzocht in Gods huis niet te spuwen". De bedoeling is uitnemend, ook uit hygienisch oogpunt, maar het kerkgebouw »Gods huis" te noemen is een Romanisme, dat zeker niet onschuldig is.

Kracht tegen het plaatsverhuren heeft men alleen dan, wanneer men zich beroept op Jacobus 2 : 1—4. Elke voorrang aan den rijke geschonken, omdat hij met zijn geld dit betalen kan, is in strijd met dit woord van den Apostel. En omdat het plaatsverhuren in de practijk schier altoos ertoe leidt, dat de rijken de beste plaatsen innemen, daarom is het plaatsverhuren in Christus' Kerk liefst te mijden.

De Theologische faculteit aan de Staatsuniversiteiten.

IV (slot).

De eerste onderstelling, waarop heel het betoog van Prof. Bruining was opgebouwd, dat de Theologie als wetenschap had afgedaan en daarom haar plaats aan de Universiteit door de moderne Godsdienstwetenschap moest worden ingenomen, bleek derhalve niet anders te zijn dan een petitio principii. Prof. Bruining nam eenvoudig als waarheid aan, wat in sommige moderne kringen beweerd wordt, maar vergat de juistheid van deze bewering te staven.

En evenzoo staat het met de tweede onderstelling, waarvan zijn betoog uitgaat, dat de Staat, die na de Grondwet van 1848 neutraal tegenover alle Kerkgenootschappen stond, deze neutraliteit niet beter kon handhaven dan door aan de Staatsuniversiteiten de Theologische Faculteit te doen plaats maken voor de Faculteit der Godsdienstwetenschap, omdat de Theologie »kerkelijk" is en de Godsdienstwetenschap puur »wetenschappelijk".

Nu moet natuurlijk worden toegegeven, dat de positie van de Theologische Faculteit na 1848, toen de scheiding van Staat en Kerk consequent werd doorgevoerd, een onhoudbare was geworden. Het »gelijk recht voor alle gezindheden", dat de Grondwet voorschreef, gedoogde zeker niet, dat de Staat op zijn kosten aan de publieke Hoogescholen een Theologische faculteit in stand hield, die uitsluitend dienst deed voor de opleiding van de predikanten van één Kerkgenootschap. En evenmin was bestendiging van den bestaanden toestand voor de Kerk zelf wenschelijk. Een Staats-Theologische faculteit is alleen dan denkbaar en geoorloofd, wanneer de Staat zelf een confessioneel karakter draagt en daarin voor de Kerk waarborg ligt, dat het onderwijs in de Theologische faculteit zal gegeven worden door mannen, die met de belijdenis der Kerk instemmen. Maar zoodra de Staat neutraal wordt, is zulk een Staats-Theologische faculteit een voortdurende bedreiging voor het leven der Kerk, gelijk Groen reeds in 1842 opmerkte in zijn adres *aan de Hervormde Gemeente in Nederland* en nogmaals herhaalde in 1863 in zijn *Vrijheid van Christelijk Nationaal onderwijs in verband met scheiding van Staat en Kerk, parlementair fragment*. De benoeming van professoren in de Theologie, zeide hij, is dan een jus in sacra, dat tot onberekenbaar nadeel van de Kerk is; want een Bestuur, dat als zoodanig geen onderscheid van Godsdiensten kent, matigt zich dan de keuze aan der Godgeleerden en oefent aldus een bijna alvermogenden invloed op het Godgeleerd onderwijs der Hoogescholen; een invloed, die bijna altoos tegen het levensbelang der Kerk ingaat.

Daarom zou het ook niets gebaat hebben, of de Regeering al naar het voorstel der Staatscommissie van 1849 aan elk Kerkgenootschap het recht zou hebben toegekend naast de bestaande Theologische faculteiten, die dan voor de Hervormde Kerk zouden blijven dienst doen, op Staatskosten zelfstandige Theologische faculteiten voor haar eigen behoefte op te richten. Nog daargelaten het practische bezwaar, waarop reeds Groen wees, dat men zoo, ondanks de scheiding van Staat en Kerk, aan elke Universiteit niet één, maar wellicht twintig Theologische faculteiten zou krijgen, allen op Staatskosten onderhouden, blijft hier het principieele bezwaar bestaan, dat de neutrale Staat de benoeming der professoren in handen zou houden en daarmede feitelijk den ontwikkelingsgang der Kerk zou beheerschen. Wie werkelijk scheiding van Staat en Kerk wil, niet een toegenaamde, waarbij de Kerk aan den Staat onderworpen wordt, maar een scheiding, waardoor beide zelfstandig tegenover elkander komen te staan, kan daarom geen andere oplossing van dit vraagstuk vinden, dan dat de Staat geheel van dit terrein zich terugtrekke en de Theologische faculteit aan de Staatsuniversiteiten worde afgeschaft.

Wel verre echter van dit eenig juiste standpunt in te nemen, dat reeds door Opzoomer in 1849 bepleit was, heeft de Regeering in 1876, onder den schijn van haar neutraliteit te handhaven, die neutraliteit juist op de meest ergerlijke wijze geschonden. Twijfel desaangaande kan voor ieder, die onpartijdig en billijk oordeelen wil, niet mogelijk wezen. Op theologisch gebied staan nu eenmaal tegenover elkander twee opvattingen omtrent het wezen en doel der Theologie, haar voorwerp en principe, en dientengevolge ook omtrent heel de inrichting der Theologische faculteit, die onverzoenlijk zijn en elkaar uitsluiten. Men kan óf het supranatureel karakter erkennen van de openbaring Gods in de Heilige Schrift ons geschonken, en daarom aan de Theologie als hoogste doel de taak toekennen om deze ons geopenbaarde kennisse Gods in systeem te brengen (de Dogmatiek), óf men kan, alle supranatureele openbaring Gods loochenende en de H. Schrift daarom beschouwende als een gewoon menschelijk boek, als een stuk letterkunde van Israël en van de oude Christelijke Kerk, de Theologie laten opgaan in een psychologisch en historisch onderzoek naar de religieuse verschijnselen en voorstellingen van den menschelijken geest. Een Regeering nu, die een Theologische faculteit inricht, kan daarbij niet neutraal blijven; ze kiest óf voor de Christelijke opvatting der Theologie, óf voor de moderne opvatting partij. Neutraal is ze alleen, wanneer ze juist om dit principieele verschil verklaart, dat ze geen Theologie kan laten onderwijzen. Maar niet-neutraal is ze, wanneer ze haar Theologische faculteit geheel schoeit op de leest van de *moderne* opvatting der Theologie. En dit nu heeft de Regeering in 1876 gedaan. Al laten we de vraag in het midden, of het juist is, wat Prof. Bruining beweert, dat de oude kerkelijke Theologie toen is afgeschaft en door de moderne godsdienstwetenschap is vervangen, in elk geval is het zeker, dat de metamorphose, die de Theologische faculteit onderging, geen ander doel had dan om haar te wringen in het kader der *moderne denkbeelden*. Daarom moest de Dogmatiek uit de Theologische faculteit verwijderd worden en in haar plaats worden gesteld de »wijsbegeerte van den godsdienst.« En zelfs nog verder werkte dit beginsel door; ook de andere theologische vakken, de zoogename exegetische en historische vakken, die bij de gratie der liberalen nog behouden mochten worden, werden wat hun benaming betreft, omgefatsoeneerd naar de modernen het wilden. Waar heel de Christelijke Kerk van alle eeuwen den Bijbel erkend heeft als *Gods Woord* en de eenheid van die Godsopenbaring in Oud- en Nieuw-Testament handhaafde, sprak de Regeering thans in de wet van de »Israelitische en oud-Christelijke letterkunde«, om daarmede als 't ware principieel te verklaren, dat zij in de Heilige Schrift niet anders dan een toevallige verzameling boeken van de Israelitische en oud-Christelijke Kerk zag. Een *feitelijke loochening* dus van het *Goddelijk karakter der Heilige Schrift*.

Deze metamorphose nu, die de Regeering in ons land de »oude Theologie« deed ondergaan en waardoor ze haar althans formeel van haar supranatureel karakter ontdeed ten believe van de modernen, en met krenking van ieder, die nog aan de Heilige Schrift vasthoudt, is daarom te stuitender, omdat de Regeering in Nederland dusver de eenige is geweest, die zoo met de Theologie handelen dorst. Waar, zooals in Frankrijk, de scheiding van Staat en Kerk voltrokken werd, heeft de Regeering de Theologische faculteit eenvoudig afgeschaft en de Theologie aan de Kerk overgelaten. Een standpunt, dat consequent is en altoos nog beter, dan dat de Staat de schennende hand slaat aan wat door alle eeuwen heen als Theologie gold en de oude kerkelijke Theologie gaat omzetten in »godsdienstwetenschap«, die op staatsgezag wordt onderwezen en feitelijk dienen moet om de echte Theologie als onwetenschappelijk te brandmerken. Maar in de andere landen van Europa, waar de Theologische faculteit aan de Staatsuniversiteiten gehandhaafd bleef, heeft de Regeering nergens er aan gedacht deze Theologische faculteit naar der modernen opvatting te fatsoeneeren. Zelfs niet in Duitschland, waar deze moderne opvatting van de scheiding tusschen de wetenschappelijke en kerkelijke Theologie het eerste opkwam en door niet weinig geleerden ook nu nog verdedigd wordt. Nergens ziet men het zonderlinge verschijnsel, dat men een Theologische faculteit heeft zonder Dogmatiek, of dat de Dogmatiek door kerkelijke hoogleeraren onderwezen wordt en de Exegese en Kerkhistorie door Staats-professoren. Aan de beroemdste Universiteiten in Europa, wier wetenschappelijke roem door heel de wereld erkend wordt, bleef nog altoos die Theologie, die Prof. Bruining voor verouderd en onwetenschappelijk verklaart, in eere. Alleen in Nederland hebben we het treurige voorrecht, dat de Theologische faculteit van haar hoofdvak, de Dogmatiek, beroofd en daarmede ontzield is geworden.

Vraagt men, welk motief het Liberalisme dan dreef, om de Theologische faculteit aldus gemetamorphoseerd in stand te houden, zoo kan het antwoord daarop niet moeilijk wezen. Al wendde men in 1876 voor, dat de Universiteit zonder een Theologische faculteit niet compleet zou wezen en al beweerde men zeer vromelijk, dat in den kring der wetenschappen die wetenschap niet ontbreken mocht, die onderzocht wat »het hoogste en gewichtigste is te achten", feitelijk was dit alles slechts een dekje voor het bloeden. Het liberalisme, dat de neutrale staatsschool gebruikte om de kinderen van ons volk los te maken van het zoogenaamde enghartige kerkelijke Christendom, en daarom hen wilde opvoeden in een »Christendom boven geloofsverdeeldheid" d.w.z. in een modern christendom — waarom Groen de neutrale staatsschool terecht de »secteschool" der modernen noemde — had met de handhaving der